

Розділ I. ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Part I. HISTORICAL AND ARTISTIC HERITAGE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE WORLD CULTURE

УДК 78.07; 27-72; 314.743

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (до 155-річчя від дня народження)

Карась Ганна Василівна – доктор мистецтвознавства, професор,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», м. Івано-Франківськ
orcid.org/0000-0003-1440-7461
DOI.org/10.35619/ucpm.vi32.243
karasg@ukr.net

Досліджується роль митрополита Андрея Шептицького у розвитку музичної культури української діаспори ХХ століття. Акцентована увага на таких аспектах діяльності Митрополита: розбудова української греко-католицької церкви у світі, його візити у різні країни, розвиток системи духовних навчальних закладів, підтримка світських навчальних закладів, встановлення стипендій для музикантів, які здобували освіту за кордоном, участь у процесах розвитку церковного співу. Виокремлюються святкування на честь Митрополита та вшанування його пам'яті за участю музикантів у різних країнах світу. Питання втілення художнього образу митрополита Андрея Шептицького в музичній творчості композиторів діаспори розглянуто на прикладі аналізу хорових творів одного із його стипендіатів – А. Гнатишина з Австрії.

Ключові слова: музична культура, українська діаспора, українська греко-католицька церква, художній образ, митрополит Андрей Шептицький.

Постановка проблеми. Унікальність постаті митрополита Андрея Шептицького (1865–1944 рр.) наскільки багатогранна, що науковці різних галузей гуманітаристики ще довго черпатимуть натхнення, досліджуючи життя і діяльність великого духівника українців. Одним із малодосліджених аспектів є вплив митрополита на музичну культуру української діаспори.

Аналіз досліджень та публікацій. Джерельним матеріалом для дослідження слугують праці митрополита Андрея Шептицького [22], священників діаспори М. Горникевича [7], С. Мудрого [15], П. Понятишина [16], М. Федоріва [21], діаспорних дослідників М. Боровика [4], В. Жили [8], О. Купранця [10], М. Марунчака [12], Р. Мизя [14], Р. Симоненка [18], в яких розкриваються організаційні питання розбудови церкви в діаспорі, наводяться факти ролі Митрополита в цьому процесі. У спогадах діячів музичної культури української діаспори М. Антоновича [1], О. Кошиця [9], В. Луціва [11], П. Маценка [13] та архівних матеріалах [2] передаються їх особистісні емоції, пов'язані з постаттю Митрополита. Однак, цілісного висвітлення ролі митрополита у розвитку музичної культури української діаспори ХХ ст. у них не здійснено.

Мета статті: висвітлити роль митрополита Андрея Шептицького у розвитку музичної культури української діаспори ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що духовенство було національним проводом українства на зламі ХІХ-ХХ ст. Досвід національної консолідації сил та спільної праці, тобто досвід громадського співжиття, самоврядування, що формувався і розвивався у гуртуванні навколо греко-католицької церкви, переносився в усі місця поселень українців.

Вагомий вплив на формування і розвиток української церкви в зарубіжжі мали її ієрархи, насамперед митрополит Андрей Шептицький. Ще будучи станіславівським єпископом (1899 р.), він уважно ставиться до проблем українських поселенців у Боснії: посилає для вивчення їх становища о. Тита Войнаровського-Стовбура, контактує з цього приводу з церковною владою у Боснії, домагається згоди уряду в Сараєво на право українських греко-католиків мати власного душпастиря з осідком у Прняворі. 20 червня 1900 р. першим парохом тут призначено о. Андрія Сегедія, а цю дату вважають початком організованого церковного життя українців греко-католиків у Боснії [14; 96]. Цього ж року єпископ А. Шептицький вперше відвідує Боснію, а згодом, ставши митрополитом, – у 1902, 1909 рр. На численні прохання українців він домагається від уряду в Сараєво в 1910 р. збільшення кількості священників (до 4-х)

та певної матеріальної підтримки. Зважаючи на чисельність українців у Німеччині на початку століття, Митрополит у 1907 р. висилає туди кількох священників для душпастирської праці¹.

Його візити і місії до Америки (1910, 1921, 1922), Канади (1910, 1921)², Великої Британії (1910, 1921), Голландії (1921, де завдяки Митрополиту засновано «Голяндський Унійний Апостолят»), Чехо-Словаччини (1920-ті рр.) [19; 200–201] мали не тільки душпастирську місію, але й були чинником згуртування української громади. Його місіонерство вимірюється тисячами кілометрів канонічних візитацій українських церковних громад у Бразилії та Аргентині. Шептицькому за правом належить титул Народного Посла, що говорив про політичні справи України у Білому Домі під час короткої аудієнції з президентом США Ворреном Г. Гардінгом, зустрічі з секретарем торгівлі Гувером та державним секретарем Г'юзом. Як доповідав Міністерству закордонних справ Польщі тодішній її консул Вінніпезі Скарбек, «приїзд митрополита Шептицького є подією великої ваги, від якої все тутешнє русинське суспільство очікує дуже багато» [18; 52].

Митрополит Андрей зумів переконати Святішого Отця Папу Пія X у необхідності створення українського єпископства у США. Йому десятки разів доводилося бувати в Римі. Доказом старань Митрополита стало призначення у 1907 р. єпископом о. Сотера Ортинського. Таким чином, творцями української греко-католицької церкви в Америці, а згодом і Канаді, стали Папа Пій X і митрополит Андрей Шептицький.

У 1910 р. у Монреалі відбувався Євхаристійний Конгрес, на якому побував Митрополит. Його двомісячне перебування в Канаді було по вінця наповнене місійною працею. За його участі відбулося посвячення у жовтні 1910 р. катедри Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії у Філадельфії. Це було свято і перемога нашої церкви. Доказом тому послужили прибуття на урочистості папського легата Кардинала Ванутеллі та Апостольського Делегата у Вашингтоні. У співслужінні 36 священників митрополит Андрей та преосвящений Сотер відправили Святу Літургію. Саме завдяки позиції Митрополита в 1912 р. Ватикан оформив окрему провінцію для греко-католиків у Канаді і номінував першого українського єпископа Канади М. Будку [12; 429]. Наступна митрополича візитація до Америки та Канади відбулася влітку 1921 р. і тривала майже два роки. 31 жовтня 1922 р. Український національний хор під керівництвом О. Кошиця, який 20 жовтня прибув до США, виступає у залі «Orchestra Hall Auditorium» у Чикаго. Диригент згадував: «Публіки були стільки, що, здавалось, сидять один у одного на головах. Приймали чудово, безліч квітів і овацій. По концерті була учта (раут), в якомусь розкішному готелі.... Гостей було десь близько 500 осіб: об'єднались усі українські організації, навіть католики з православними, що, як кажуть, було першим випадком в історії української еміграції. Чудову промову сказав греко-католицький митрополит граф Андрей Шептицький» [9; 223]. Наступного дня, тобто 1 листопада 1922 р., О. Кошиць мав вечерю у митрополита. Цей факт є яскравим свідченням екуменічних ідей та дій А. Шептицького.

Дбаючи про виховання священнослужителів, діаспора розвивала систему духовних навчальних закладів, в яких велику увагу надавали музичній освіті. Від 1897 р. згідно з окремим актом Папи Льва XIII у Римі діє Українська Папська Колегія св. Йосафата, в якій готують священників для України та діаспори³. Від початку існування Колегії зверталася увага на церковний (дяківка) та хоровий спів, що зберігав традиції співу материкової України. Гостем колегії був митрополит А. Шептицький. 28 жовтня 1929 р. відбулося урочисте посвячення фундаменту для Колегії Святого Йосафата в Римі. Тоді на Джанікольо була присутня майже вся Ієрархія УГКЦ. Митрополит, з причин здоров'я, не міг довершити акту посвячення, тому це зробив найстарший з Єпископів – Григорій (Хомишин). Наступного дня весь Єпископат, настоятелі та питомці Колегії були на аудієнції у Святішого Отця.

У Канаді вже у 1912 р. діяла *Мала семінарія*. У 1913 р. перший єпископ українських греко-католиків Н. Будка засновує бурси ім. митрополита А. Шептицького в Ст. Боніфас та ім. Т. Шевченка в Едмонтоні, в 1981 р. в Оттаві постає митрополича семінарія св. Духа для підготовки священників для Канади [4; 44, 46]. *Українська Католицька Духовна семінарія* в Гіршбергу (Баварія) мала 108 студентів за час свого існування (1946–1951 рр.) [10]. У 1949 р. осідок семінарії перенесено до Кулемборгу в Нідерландах, де вона проіснувала до 1951 р. Підґрунтям для її існування в цій країні став візит митрополита А. Шептицького (1921 р.), під час якого він здобув прихильність оо. Редемптористів та голландського духовенства, ініціював створення товариства «Апостолят З'єдинення».

Митрополит цілковито опікувався українським шкільництвом, культурою та розвитком духовної музики як на теренах України, так і за її межами. Він підтримував світські навчальні заклади та закордонні інституції, де навчалися українці: Український Вільний Університет (Відень, Прага), Сільськогосподарську академію в Падебрадах біля Праги.

Завдяки стипендії Митрополита, за кордоном навчалися чимало музикантів, які згодом стали відомими, зокрема композитор А. Гнатишин (1906–1995 рр.), співачки Є. Зарицька (1910–1979 рр.), І. Синенька-Іваницька (1897–1988 рр.) та ін.

Творчим довголіттям, складною долею позначилось життя оперної і концертно-камерної співачки і актриси І. Синенької-Іваницької – вихованки Празької консерваторії (1921–1925 рр.). Як стипендіатка А. Шептицького, вона вдосконалювала майстерність співу у приватній школі проф. Келіни де Рівальта Ріпи, солістки «La Scala» в Мілані (Італія, 1930–1931 рр.). Професорка писала Митрополитові: «Це слава моєї школи» [3; 18]. Навчання в Італії мало велике значення для співачки, яка зберегла до глибокої старості технічну вправність, записавши платівку у віці за сімдесят. Як оперна співачка І. Синенька-Іваницька співала на сцені Львівської опери (1931 р.), виступала при дворі румунського короля Карла для його матері – королеви Марії (1929 р.), у 1931–1955 рр. мала сольні концерти та працювала в театрах Румунії, Австрії, Німеччини, Чехословаччини, Італії.

Найдавнішою українською церквою за межами автохтонних земель є церква св. Варвари у Відні, заснована 1775 р. цісаревою Австрії Марією-Терезією. Вона збережена до сьогодні як греко-католицький осередок та один із світових духовних центрів українства. Тут упродовж 200 років (від 1803 р. – до нині) діє церковний хор, що, акумулюючи надбання національної культури, репрезентує її світовій спільноті, одночасно слугуючи зразком для подібних колективів української діаспори. У захрестію церкви зберігається портрет Митрополита, виконаний завдяки ініціативі організації «Представництво українського католицького духовенства» із священників-емігрантів, яка робила спроби визволення його з російського полону. У 1923 р. парохом церкви митрополит А. Шептицький призначив о. Мирона Горникевича, який поставив собі за мету поновити значення церкви св. Варвари як головного осередку українського культурного життя у Відні та об'єднати навколо неї різні кола української еміграції [7].

У 1929 р. Український академічний хор із Праги під керівництвом П. Маценка співає Службу Божу на Юнійному з'їзді за участю єпископа Д'Ербіні (Ватикан), митрополита А. Шептицького та єпископа перемишльського Йосафата Коциловського. Диригент згадував, що хор був соборним: складався з емігрантів Східної і Західної України. Перші були православними, другі – греко-католики: «Різність релігійної приналежності й переконань хористів не розбивала, всіх об'єднувала Україна, за яку вони перед роками спільно воювали» [13]. Високий рівень виконавства хору спонукав пароха церкви Св. Варвари у Відні, о. др. М. Горняткевича, запропонувати П. Маценку зайняти посаду регента цієї поважної церкви. Приймаючи пропозицію і працюючи регентом (1929–1931 рр.), він знайомиться ближче з митрополитом А. Шептицьким. Згодом виявилось, що саме Митрополит говорив про потребу фахового регента хору, і тому несподівано для П. Маценка, як і для багатьох греко-католиків, православний став диригентом у греко-католицькій церкві. Для П. Маценка в цьому не було нічого дивного чи неможливого, адже, як писав він згодом, «релігійна християнська українська установа використовувала українського фахівця і християнина» [13]. Однак частині духовних достойників це не сподобалось і вони спонукали шукати «свого» (тобто греко-католика) або пропонували П. Маценку перейти в унію. Як згадував митець, Митрополит, який сповідував єкуменізм, відповідав недоброзичливцям: «Ніколи не посмійте силувати, чи примушувати його <...> приймати унію. Як буде догідно Богові, він сам навернеться» [13]. П. Маценко двічі зустрічався з А. Шептицьким (1929 і 1930 рр.) і це були незабутні моменти для нього, адже Митрополит «виявляв великий інтерес до співу одноголосно-дяківського, всім людом в церкві хором і згадав про потребу реформи церковного співу, який на його думку, з невідомих причин, в Галичині підупав» [13]. Як відомо, пізніше, за ініціативи митрополита А. Шептицького, будуть зроблені кроки для реформування церковного співу, якому не судилося збутися у зв'язку з багатьма об'єктивними причинами.

Упродовж майже п'ятдесяти років (1931–1939; 1956–1995) хором церкви Св. Варвари у Відні керував А. Гнатишин. Маючи ґрунтовну богословсько-музичну і тривалу регентсько-виконавську практику, він цілеспрямовано продовжував розвиток національних традицій церковного співу. Завдяки його самовідданому служінню українському мистецтву, ця церква стала європейським центром хорової культури української діаспори.

Митрополит А. Шептицький відіграв особливу роль у житті відомого диригента і музиколога М. Антоновича, справивши велике враження на молодого митця під час виступу хору Малої духовної семінарії під керівництвом Д. Котка на Святоюрській горі у палатах Митрополита у 1930-х роках. А. Шептицький у 1920–1930-х рр. відвідував Бельгію і Нідерланди, де мав поважні знайомства в духовних колах Заходу. Саме після цих відвідин багато бельгійських і голландських священників почали працювати для УГКЦ. Вони вивчали українську мову і посвятилися служінню українській церкві у візантійсько-українському обряді. Це створило сприятливий ґрунт для діяльності М.

Антоновича. Після припинення діяльності української греко-католицької Духовної семінарії та її хору, який в 1948–1950 рр. успішно виступав на Богослужіннях та концертах у різних місцевостях Нідерландів і користувався популярністю, виникає думка створити хор із голландців, який співав би на Богослужіннях у візантійському обряді (звідсіля й назва «Візантійський хор»), розкривав би перед людьми західного світу красу східного обряду та допомагав би взаємопізнанню різних народів [1; 291]. Голландська церковна влада не лише підтримала ідею створення такого колективу, але й допомагала фінансувати діяльність диригента. 28 лютого 1951 р. розпочався літопис одного з унікальних хорів світу, якому судилося у різних країнах Європи і Америки пропагувати українську музичну культуру. Повних сорок років ним керував М. Антонович (до 1991 р.), для якого цей колектив став «архівтором» [11].

Важливим джерелом для розуміння справжньої ролі митрополита Андрея Шептицького в процесах розвитку церковного співу є його письма-послання. В одному з них він писав: «По приписам церковного права і по практиці, захованій від віків у нашій Церкві, церковне правило має бути співане. Щоби тим церковним правилом віддати Всевишньому якнайповнішу і найпобожнішу честь треба з великою старанністю плекати церковний спів і нічого не жалувати, що могло би причинитися до більшої мистецької його краси. Щоби в Архиепархії піднести уровень мистецької вартости церковного співу, Архиепархіяльний Собор пригадує Духовенству засади, які в тім напрямі мусять бути точно зберігані. Служба, яку віддаємо Всевишньому, повинна обіймати все, що маємо від Бога... У співі віддає чоловік на службу Господеві ... почуття краси, мелодії, ритму і гармонії, – словом, цілого себе. Співана молитва відповідає людській природі та природним довгам чоловіка супроти Всевишнього. У співаних молитвах, передовсім же у співаному церковному правилі, подає людям св. Церква неначе доповнення євангельської проповіді. ... всі церковні співи, – це одна з многих форм, в яких можемо слабими своїми силами причинитися до того, щоби «славилось Імя Всев. Бога нашого небесного Отця». Церковний спів прив'язує увагу... підносить ум і серце до якоїсь краси, що у мистецькій глибині є наче образом духовної, надприродної і вічної краси. Церковний спів може і повинен скріпляти і у відповідному рельєфі представляти значення слів молитви, а тими словами так часто бувають слова, якими Всевишньому подобалося передати людству предвічну правду наукою Божого Об'явлення. Спів є, крім того, пречудним символом молитви, бо так, як у співі голос раз підноситься до високих тонів, то знову знижається до низьких, – так і в молитві: Душа, стоячи перед Всевишнім, раз підноситься до неба актами надії чи любови, то знову понижає себе до покірнього визнання гріхів і каяння за них. Як у співі мелодія розходиться на всі сторони і наче хотіла б обняти вселенну, так і в молитві душа людини розширяється на весь світ, щоби любов'ю ближнього обняти всіх братів. Як у співі мелодія підносить душу і веде її у якісь безконечні простори, в яких затоплюється душа, догадуючись більше ніж пізнаючи якісь тайни краси та гармонії, так само в молитві душа підноситься до неба, очі звертаються до Вітця, що в небі, і в Ньому і Його службі, в Його Дарах, в Його любові знаходить безконечну глибину думок, почувань і незнаного ще, а очікуваного будучого життя. Як в співі участь бере душа і тіло і усі влади душі, усі нерви і м'язи тіла, так в правильній молитві людина віддаєсь всеціло: молиться цілим життям. І так, як у співі людина знаходить те, що є ідеалом життя, себто лад і гармонію ... так як спів є високим мистецьким діланням духового ества чоловіка, орудуючи людським тілом, так і молитва є найвищою функцією ума, до котрої зноситься по тих ступенях, якими є найбільше духові функції тіла. Таким символом молитви одначе є спів тільки тоді, коли є в правдивому значенні того слова церковним співом. А церковним є спів тоді, коли є співаною молитвою. В тому одному слові містяться усі прикмети правдивого церковного співу і глибока, майже безконечна різниця між церковним, а світським співом» [22; 56–57].

У справі реформування церковного співу і дослідження історії церковної музики і співу плідно працював М/ Федорів (1907–1993 рр.) із США. Діяльність літургичної комісії з реформування українського церковного співу, що розпочалася під керівництвом митрополита А. Шептицького у Львові в 1940-х рр., продовжилася у діаспорі після Другого Ватиканського собору, і М. Федорів, як активний учасник цього процесу, пише праці, в яких обґрунтовує особливості українського церковного співу. Другий Ватиканський Вселенський Собор, враховуючи сучасні потреби життя людства, закликав до взаємної толеранції конфесій, реформ і компромісу в церковних традиціях і практиках. Це знайшло відгук у практичному житті української церкви в діаспорі. Для Східних Церков (в тому числі і для УГКЦ) Собор ухвалив окремих Декрет «Конституцію для Східних Церков», на підставі якого 14 грудня 1966 р. у Римі була скликана конференція нашого Єпископату під проводом Верховного Архієпископа Йосифа Сліпого. На ній обговорено ряд питань, в т. ч. справу Богослужінь, намічено реформування церковного співу. Саме з цією метою при єпархіях були створені Літургичні комісії, зокрема при Чиказькій кафедрі у США, до складу якої ввійшов

М. Федорів [21; 7]. Одним із завдань комісії було збереження традиційного самолівкового співу, щоб він «не пропадав, але жив і розвивався під різними видами: одноголосо, двоголосо чи в хорових опрацюваннях, що найвимовніше виявляло б назовні багатство й красу нашого обряду» [21; 8].

Різноманітні святкування на честь Митрополита та вшанування його пам'яті відбувалися в багатьох країнах. Так, у святковому концерті з нагоди 75-ліття А. Шептицького у Нью-Йорку (1940 р.) брали участь зведені українські хори Нью-йоркського округу під керівництвом О. Кошиця, видатні виконавці: скрипаль Р. Придаткевич, співачка М. Сокіл-Рудницька у супроводі піаніста та композитора А. Рудницького, які виконували духовні твори українських композиторів, народні пісні [2]. О. Кошиць у США та Канаді у 1930–1940-і рр. прагнув утримати престиж українського хорového мистецтва масштабними акціями, зокрема концертами на честь митрополита А. Шептицького (1936, 1940, Нью-Йорк, другий – з нагоди 75-ліття митрополита в «Town Hall»). Заупокійна Служба Божа та Панахида за померлим Митрополитом у Соборі святого Стефана у Відні 13 грудня 1944 р. свідчить про велику повагу і любов українців до цієї унікальної постаті. Співав на цих відправах спеціально організований для вшанування пам'яті Митрополита мішаний хор під керуванням Л. Туркевича, до складу якого ввійшли члени хорів церкви св. Варвари, УАПЦ, «Січ» та багато співаків і співачок, які масово тоді перебували у Відні. Напередодні вивчено «Службу Божу» О. Архангельського, окремі частини з неї К. Стеценка, О. Кошиця, а також першу частину псалма Д. Бортнянського «Всякую прискорбна еси». Це була перша від 1924 р. і друга в історії цього собору українська відправа. Соло у «Службі Божій» співала С. Туркевич – композиторка, піаністка. Панахиду виконував чоловічий хор «Січ» під керівництвом студента К. Цепенди [5; 44–45].

Відзначаючи 15-річчя смерті Митрополита, в день св. апостола Андрія Первозваного, 13 грудня 1959 р. «Український християнський рух» провів святочні сходи в Мюнхені, Ноттінгамі, Клівленді і Парижі. У програмі концерту в Парижі виступили оперні співаки І. Синенька-Іваницька з Мюнхена, О. Нижанківський з Женеви.

Всюди, де поселялися українці за кордоном, вони найперше будували свою церкву. Впродовж ХХ ст. постали тисячі українських церков на всіх континентах світу – від скромних дерев'яних до велично мистецьких. І всюди в них звучав український духовний спів. Для репрезентативних виступів у Чикаго створено збірний хор ім. митр. А. Шептицького, членами якого є чотири парафіяльні хори. У Вінніпезі при церкві св. Володимира і Ольги в 1916 р. організовується культурно-освітнє товариство «Канадійсько-Український Інститут «Просвіти» з членів і прихильників греко-католицьких парафій та інших організацій при церквах. Спочатку це був хор і драматичне товариство «Бандурист», які мали просвітницькі цілі. У 1920 р. товариство побудувало власний будинок, наріжний камінь якого посвячував митрополит А. Шептицький. У цьому приміщенні «Просвіти» українська громада Вінніпегу вітала Митрополита (1921 р.). Пожвавлення музичного життя українців у Нью-Йорку та по всій Америці у 1930-х рр. зумовлене творчою діяльністю О. Кошиця, який за допомогою «сімки» українських хорів з околиці Нью-Йорка, а це понад 300 співаків, влаштовує величні концерти української хорової музики, в т. ч. на честь митрополита А. Шептицького у «Carnegie Hall» (1936 р.). У Берліні співак та диригент О. Заар-Зарницький організував український хор, з яким виступав у церкві та на імпрезах, зокрема на академії, присвяченій митрополиту А. Шептицькому (1929 р.). На ній був присутній гетьман П. Скоропадський [23; 56]. В хорі співали видатні вчені З. Кузеля, І. Мірчук, В. Залозецький та ін. [17; 215]. «Союз українців у Великій Британії» (1947 р. створення) проводить літературні та історичні вечори, вшанування пам'яті великих українських діячів культури й історії, у т. ч. митрополита А. Шептицького. Хор «Дніпро» під орудою о. І. Зайця теж брав участь у концертах, присвячених пам'яті митрополита А. Шептицького (16.11. 1953 р.) [20].

Л. Туркевич (1952–1961 рр.), колишній диригент Львівського оперного театру та репрезентативного у таборовий період чоловічого хору «Ватра», 8 років керував чоловічим хором «Прометей» (1953–1961 рр.). З ним у 1954 р. він представляє концерт українських пісень, виступає на вшануванні пам'яті Митрополита з нагоди 10-річчя його смерті. Серед канадських церковних хорів особливо виділявся у 1950-х роках хоровий колектив церкви Матері Божої Неустанної Помочі з Торонто під керівництвом Л. Туркевича, який прославився багатьма концертами, у т. ч. академією на честь митрополита А. Шептицького.

Значною була роль музичного мистецтва у відзначенні діаспорою 1000-ліття хрещення Руси-України (1988 р.). Особливо активними були місцеві комітети у Детройті, Чикаго та Ілліної. Їх плани передбачали відзначення 100-ліття існування УКЦ у США, 40-ліття смерті митрополита А. Шептицького.

Щодо втілення художнього образу митрополита Андрея у музичній творчості композиторів діаспори, то, на жаль, маємо лише поодинокі приклади. А. Гнатишин із Відня присвятив Митрополиту два хорові твори. «Послідна молитва св. Андрея» в гармонізації А. Гнатишина – духовний твір для мішаного чотириголосого хору без супроводу, що має просту одночастинну куплетну форму, гомофонно-гармонічну фактуру [6; 73–74]. Пунктирний ритм мелодії передсмертної молитви передає хвилювання Митрополита. Секвенційний розвиток основного тематичного матеріалу спрямовує його до кульмінаційного моменту на слова «годино щастя, люба, свободна» і спадає на текст «Витай, о хвиле в життю последна». Мінорна тональність (мі-мінор мелодичний), стриманий темп (*andante sostenuto*) у розмірі 2/4 посилюють загальний умиротворений характер твору.

Поетичний і музичний текст хорового твору «На святоюрській горі» (пам'яті митрополита Андрея Шептицького) належать А. Гнатишину [6; 75–77]. Він також написаний для мішаного хору без супроводу у мінорній тональності (фа-мінор мелодичний), має куплетно-варіаційну форму зі вступом і був миттєвим відгуком на смерть митрополита (написаний на десятій день після його смерті – 10 листопада 1944 р.). За жанром твір нагадує колискову пісню. Поліфонізована фактура 11 тактового вступу-вокалізу закритим ротом немов би тонким мереживом снує сумний заколисуючий мотив. Поступове нашарування партій згущує фактуру. В основних двох частинах тематичний матеріал почергово розподіляється між жіночими партіями, партією тенора і баса, які імітують тему. Хоча твір невеликий за обсягом, однак композитор для створення яскравого художнього образу використовує органічний пункт партії баса, імітацію, підголоскову поліфонію. При цьому фактура прозора, легка.

В останні роки життя А. Гнатишин пише високохудожні, стилістично складні і розраховані на виконання потужних колективів дві «Служби Божі» для мішаного хору – G-dur (1980 р.) та другу – присвячену митрополиту А. Шептицькому (1984 р.).

Висновки. Отож, українська громада збереглася за межами України значною мірою завдяки церкві і тут роль митрополита Андрея Шептицького незаперечна і вагома. Його особиста організаційна і фінансова підтримка духовних і світських навчальних закладів забезпечувала підготовку фахівців для роботи з українцями за кордоном, а стипендії, які Митрополит надавав музикантам, допомагала їм здобути фахову освіту за кордоном і служити високому мистецтву. Велика повага і вдячність діаспори Митрополиту проявлялася у вшануванні його як за життя, так і після смерті у формі святкувань, концертів, академій. Художній образ Митрополита, створений А. Гнатишином у хорових творах, забарвлений у сумні, прощальні кольори.

Перспективи подальших досліджень бачаться у поглибленні дослідження цієї проблематики шляхом розшуку невідомих архівних матеріалів та їх аналізу.

Примітки:

¹ В. Жила називає такі цифри – 50 тис. українців в цій країні станом на 1906 р., в 1912 р. – 91 тис. [8; 30].

² Детальніше: [16].

³ Історію закладу див. [15].

Список використаної літератури

1. Антонович М. Спогади. По світу з українською піснею. Людина-легенда / упоряд. О. Долгий. Київ: ЕСЕ, 2000. 325 с.
2. Афіші та програми концертів за участю А. та М. Рудницьких (1939–1995). *Архів Національної опери України*. Ф. 573, спр. 250, папка 83.
3. Білокінь С. Іванна Синенька-Іваницька. Київ: Медекол, 1997. 54 с.
4. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991). Монтреаль Оттава (Канада): Українська Могилансько-Мазепинська Академія наук, 1991. 485 с.
5. В молитві і пісні з Остапом Пицком / автор-упоряд. М. Пінковська. Київ: *Vona mente*, 2005. 191 с.
6. Гнатишин А. Українські церковні пісні на всі свята для мішаного хору. Відень-Рим, 1986. 113 с.
7. Горникевич М. Церква Св. Варвари у Відні. Львів, 1929. 19 с.
8. Жила В. Апостольський Екзархат у Німеччині і Скандинавії: до 30-річчя заснування Екзархату та інтронізації першого Екзарха Преосв. Кир Платона Корниляка. Мюнхен: Український Християнський Рух, 1989. 394 с.
9. Кошиць О. З піснею через світ (Подорож Української Республіканської капели). Київ: Рада, 1998. 326 с.
10. Купранець О. Духовне вогнище на скитальщині. Українська Католицька Духовна Семінарія Гіршберг–Кулемборг. Рим–Торонто, 1975. 206 с.
11. Луців В. Візантійський хор – носій української пісні. *Українська думка*. Лондон, 1981. 1 жовт.
12. Марунчак М. До організаційних початків Української Католицької Церкви в Канаді і ЗСА. Баран О., Герус О. В., Розумний Я. Ювілейний зб. Української Вільної Акад. наук у Канаді. Вінніпег, Манітоба: Вид. УВАН, 1976. С. 402–430.
13. Маценко П. З духової скарбниці Митрополита А. Шептицького. *Новий Шлях*. 1939. 20 лист.

14. Мизь Р. Початки церковної організації серед українців у Боснії. *Українська діаспора*. Київ – Чикаго, 1994. Ч. 6. С. 95–108.
15. Мудрий, о. С. Нарис історії української папської колегії св. Йосафата в Римі. Рим: Вид-во оо. Василіан, 1984. 197 с.
16. Понятишин, о. П. Митрополит Андрей Шептицький в Америці: з моїх споминів. Українці у Вільному світі: ювілейна книга Українського Народного Союзу (1894–1954) / зред. Л. Мишуга й А. Драган. Jersey City, N J: Видання Укр. Нар. Союзу, 1954. С. 19–36.
17. Романишин, о. П. Історія української еміграції та Українська Католицька Церква в Німеччині. Яріш В. Українці в Берліні. 1918–1945: пропам'ятний зб. доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / ред. В. Верига. Торонто: НТШ в Канаді, 1996. С. 208–225.
18. Симоненко Р. Документи про поїздку митрополита А. Шептицького до української діаспори (1921–1923 рр.). *Українська діаспора*. Київ – Чикаго, 1993. Ч. 4. С. 44–59.
19. Українська Господарська Академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922–1935 і Український Технічно-Господарський Інститут, Подєбради–Регенсбург-Мюнхен, 1932–1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТПІ. Нью-Йорк: Видання Абсолютентів Української Господарської академії і Українського Технічно-Господарського інституту, 1972. 278 с.
20. Українські хори і солісти в Мюнхені: зб. з культурного життя українців у Мюнхені, присвячено 25-літтю існування екзархії українців католиків і 40-літтю УАПЦ та ЦПУЕН в Зах. Німеччині / зібрав і опрацював інж. Д. Білий. Мюнхен: вид. П., 1945–1985. 209 с.
21. Федорів М. Напрямні праці літургичної комісії для українського церковного співу й церковних практик. Чикаго: Накладом Літургичної Комісії при Укр. Катол. Єпархії св. о. Миколая в Чикаго, 1968. 64 с.
22. Шептицький А. Про церковний спів (Декрет Собору, читаний дня 25, квітня 1941 р. ст. ст.). Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ. з часів німецької окупації. Ч. 2. Йорктон, Саск. (Канада), 1962. С. 56–57.
23. Яріш В. Українська культура й мистецтво в Берліні, перші спроби. *Яріш В. Українці в Берліні. 1918–1945: пропам'ятний зб. доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 верес. 1981 р. у Шератон готелі в Торонто*, Канада / ред. В. Верига. Торонто: НТШ в Канаді, 1996. С. 52–80.

References

1. Antonovych M. Spohady. Po svitu z ukrainskoju pisneiu. Liudyna-lehenda / uporiadnyk O. Dolhyi. Kyiv: ESE, 2000. 325 s.
2. Afishi ta prohramy kontsertiv za uchastiu A. ta M. Rudnytskykh (1939–1995). Arkhiv Natsionalnoi opery Ukrainy. F. 573, spr. 250, papka 83.
3. Bilokin S. Ivanna Synenka-Ivanytska. Kyiv: Medekol, 1997. 54 s.
4. Borovyk M. Stolittia ukrainskoho poselennia v Kanadi (1891–1991). Montreal Ottava (Kanada): Ukrainska Mohyliansko-Mazepynska Akademiia Nauk, 1991. 485 s.
5. V molytvi i pisni z Ostapom Pytskom / avtor-uporiadnyk Myroslava Pinkovska. K.: Bona mente, 2005. 191 s.
6. Hnatyshyn A. Ukrainski tserkovni pisni na vsi sviata dlia mishanoho khoru. Viden-Rym, 1986. 113 s.
7. Hornykevych M. Tserkva Sv. Varvary u Vidni. Lviv, 1929. 19 s.
8. Zhyla V. Apostolskyi Ekzarkhat u Nimechchyni i Skandynavii: do 30-ricchia zasnuvannia Ekzarkhatu ta intronizatsii pershoho Ekzarkha Preosviashchenoho Kyr Platona Kornyliaka. Miunkhen: Ukrainskyi Khrystyianskyi Rukh, 1989. 394 s.
9. Koshyts O. Z pisneiu cherez svit (Podorozh Ukrainskoi Respublikanskoi kapely). Kyiv: «Rada», 1998. 326 s.
10. Kupranets O. Dukhovne vohnyshche na skytalschyni. Ukrainska Katolytska Dukhovna Seminariia Hirshberg-Kulemborg. Rym-Toronto, 1975. 206 s.
11. Lutsiv V. Vizantiyskyi khor – nosii ukrainskoi pisni. Ukrainska dumka. London, 1981, 1 zhovtnia.
12. Marunchak M. Do orhanizatsiinykh pochatkiv Ukrainskoi Katolytskoi Tserkvy v Kanadi i ZSA. Baran O., Gerus O. V., Rozumnyi Ya. Yuvileinyi zbirnyk Ukrainskoi Vilnoi Akademii Nauk v Kanadi. Vinnipeh, Manitoba: Vydannia UVAN, 1976. S. 402–430.
13. Matsenko P. Z dukhovoi skarbnitsi Mytropolyta A. Sheptytskoho. Novyi Shliakh. 1939, 20 lystopada.
14. Myz R. Pochatky tserkovnoi orhanizatsii sered ukrainsiv u Bosnii. Ukrainska diaspora. Kyiv-Chykhaho, 1994. Ch. 6. S. 95–108.
15. Mudryi, o. S. Narys istorii ukrainskoi papskoi kolegii sv. Yosafata v Rymi. Rym: Vyd-vo oо. Vasylian, 1984. 197 s.
16. Poniatyshyn, o. P. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi v Amerytsi: z moikh spomyniv. Ukrainsi u Vilnomu sviti: yuvileina knyha Ukrainskoho Narodnogo Soiuzu (1894–1954) / zred. L. Myshuha y A. Drahan. Jersey City, N J: Vydannia Ukr. Nar. Soiuzu, 1954. S. 19–36.
17. Romanyshyn, o. P. Istorii ukrainskoi emihratsii ta Ukrainska Katolytska Tserkva v Nimechchyni. Yarish V. Ukrainsi v Berlini. 1918–1945: propamiatnyi zb. dopovidei i spohadiv z zhyttia i diialnosti ukrainsiv u Berlini z nahody Zizdu 5-ho veresnia 1981 r. v Sheraton hoteli v Toronto, Kanada / red. Vasyl Veryha. Toronto: NTS v Kanadi, 1996. S. 208–225.
18. Symonenko R. Dokumenty pro poizdku mytropolyta A. Sheptytskoho do ukrainskoi diaspory (1921–1923 rr.). Ukrainska diaspora. Kyiv-Chykhaho, 1993. Ch. 4. S. 44–59.
19. Ukrainska Hospodarska Akademiia v Ch.S.R., Podiebrady, 1922–1935 i Ukrainskyi Tekhnichno-Hospodarskyi Instytut, Podiebrady–Rehensburh-Miunkhen, 1932–1972: v 50-littia zasnuvannia UHA i 40-littia UTHI. Niu York: Vydannia Absolventiv Ukrainskoi Hospodarskoi Akademii i Ukrainskoho Tekhnichno-Hospodarskoho Instytutu, 1972. 278 s.

20. Ukrainski khory i solisty v Miunkheni: zb. z kulturnoho zhyttia ukrainsiv u Miunkheni, prysviacheno 25-t littiu inshuvannia ekzarkhii ukrainsiv katolykiv i 40-littiu UAPT's ta TsPUEN v Zakh. Nimechchyni / zibrav i opratsiuvav inzh. Dmytro Bilyi. Miunkhen: vydannia II., 1945–1985. 209 s.

21. Fedoriv M. Napriamni pratsi liturhichnoi komisii dlia ukrainskoho tserkovnoho spivu y tserkovnykh praktyk. Chikaho: Nakladom Liturhichnoi Komisii pry Ukr. Katol. Yeparkhii sv. o. Mykolaia v Chikaho, 1968. 64 s.

22. Sheptytskyi A. Pro tserkovnyi spiv (Dekret Soboru, chytanyi dnia 25, kvitnia 1941 r. st. st.). Pysma-poslannia Mytropolita Andreia Sheptytskoho, ChSVV. z chasiv nimetskoï okupatsii. Ch. 2. Yorkton, Sask. (Kanada), 1962. S. 56–57.

23. Yarish V. Ukrainiska kultura y mystetstvo v Berlini, pershi sproby. Yarish V. Ukraintsi v Berlini. 1918 –1945: propamiatnyi zb. dopovidei i spohadiv z zhyttia i diialnosti ukrainsiv u Berlini z nahody Zizdu 5-ho veresnia 1981 r. v Sheraton hoteli v Toronto, Kanada / red. Vasyl Veryha. Toronto: NTSh v Kanadi, 1996. S. 52–80.

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦКИЙ В КОНТЕКСТЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ (к 155-летию со дня рождения)

Карась Анна Васильевна – доктор искусствоведения, профессор, ГБУЗ «Прикарпатский национальный университет им. Василия Стефаника», г. Ивано-Франковск

Исследуется роль митрополита Андрея Шептицкого в развитии музыкальной культуры украинской диаспоры XX века. Акцентируется внимание на таких аспектах деятельности Митрополита: строительство украинской греко-католической церкви в мире, его визиты в разные страны, развитие системы духовных учебных заведений, поддержка светских учебных заведений, учреждение стипендий для музыкантов, получающих образование за рубежом, участие в процессах развития церковного пения. Выделены празднования на честь Митрополита и почтение его памяти при участии музыкантов в разных странах мира. Вопрос воплощения художественного образа митрополита Андрея Шептицкого в музыкальном творчестве композиторов диаспоры рассмотрен на примере анализа хоровых произведений одного из его стипендиатов Андрея Гнатышина с Австрии.

Ключевые слова: музыкальная культура, украинская диаспора, украинская греко-католическая церковь, художественный образ, митрополит Андрей Шептицкий.

METROPOLITAN ARCHBISHOP ANDREI SHEPTYTSKYI IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN DIASPORA (dedicated to the 155-th anniversary)

Karas Hanna Vasilivna – Doctor of Arts, professor, State Higher Educational Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»

The author studied role of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi in the development of musical culture of the Ukrainian Diaspora during the twentieth century. Emphasis is made on the following aspects of the Metropolitan Archbishop's activity: development of the Ukrainian Greek Catholic Church in the world, his visits to different countries, development of the system of spiritual educational institutions, support of religious educational institutions, establishment of scholarships for musicians who have received education abroad, participation in processes of church singing development. The article highlights the celebration in honor of the Metropolitan Archbishop and honoring his memory with the participation of musicians from around the world. The author reveals embodiment of the image of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi in the musical creativity of the Diaspora composers at the example of the choral works of one of his fellows, Andrei Hnatyshyn from Austria.

Key words: musical culture, Ukrainian diaspora, Ukrainian Greek Catholic Church, image, Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi.

UDC 78.07; 27-72; 314.743

METROPOLITAN ARCHBISHOP ANDREI SHEPTYTSKYI IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN DIASPORA (dedicated to the 155-th anniversary)

Karas Hanna Vasilivna – Doctor of Arts, professor, State Higher Educational Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»

The aim. To analyze sources for illumination of the role of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi in the development of musical culture of the Ukrainian Diaspora of the XXth century.

Research methodology. The methodology of the research is to apply methods of analysis, synthesis, comparison and generalization. The above-mentioned methodological approach allows to open and analyze various sources, including archival sources in order to highlight the role of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi in the development of musical culture of the Ukrainian Diaspora of the XXth century.

Results. The author studied role of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi in the development of musical culture of the Ukrainian Diaspora during the twentieth century. Emphasis is made on the following aspects of the Metropolitan Archbishop's activity: development of the Ukrainian Greek Catholic Church in the world, his visits to different countries, development of the system of spiritual educational institutions, support of religious educational institutions, establishment of scholarships for musicians who have received education abroad, participation in processes

of church singing development. The article highlights the celebration in honor of the Metropolitan Archbishop and honoring his memory with the participation of musicians from around the world. The author reveals embodiment of the image of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi in the musical creativity of the Diaspora composers at the example of the choral works of one of his fellows, Andrei Hnatyshyn from Austria.

Novelty. The author suggests his own concept of the comprehensive activity of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi for the development of musical culture of the Ukrainian Diaspora of the XX th century. The choral works of composer Andrei Hnatyshyn from Austria with image of Metropolitan Archbishop were analyzed for the first time.

The practical significance. Due to the introduction of little-known sources into the scientific circulation and their analysis, one can better understand the significant contribution of Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi to the development of musical culture of the Ukrainian Diaspora of the XX th century. His work in this area reveals insufficiently illuminated pages of Ukrainian culture history and serves as an example for today's spiritual leaders.

Key words: musical culture, Ukrainian diaspora, Ukrainian Greek Catholic Church, image, Metropolitan Archbishop Andrei Sheptytskyi.

Надійшла до редакції 19.11.2019 р.

УДК 787.5 : 78.071.1 : 78.071.2

СИНЕРГІЯ ТВОРЧОСТІ ЗІНОВІЯ ШТОКАЛКА: ТРАДИЦІЯ ТА ІННОВАЦІЯ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Дутчак Вікторія Григорівна – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0001-6050-4698
[DOI. org/10.35619/ucpm.vi32.244](https://doi.org/10.35619/ucpm.vi32.244)
violetta.dutchak@ukr.net

Аналізується творча спадщина видатного митця українського зарубіжжя – З. Штокалка (1920–1968 рр.). Визначені основні пріоритети його діяльності в сфері бандурного мистецтва – виконавські, навчально-методичні, звукозаписні, а також на літературній ниві – як письменника-модерніста та образотворчий – як художника. Проаналізовано синергетичну взаємодію різних напрямів творчості З. Штокалка, їх спрямованість на синтезування української національної традиції та стильових інновацій часу.

Ключові слова: З. Штокалко, бандурне мистецтво діаспори, бандурне виконавство, звукозаписи, взаємодія мистецтва й літератури, синергія творчості.

Постановка проблеми та її актуальність. Важливою особливістю бандурного мистецтва впродовж ХХ – поч. ХХІ ст. є його активний розвиток не лише в Україні, але й інших країнах світу, в українському середовищі зарубіжжя. Творчість З. Штокалка (1920-1968 рр.) – доктора медицини за фахом і митця за творчим покликанням (бандурист, поет-модерніст, художник) – віртуозного бандуриста-виконавця, теоретика і практика традиційного кобзарства, але, водночас, і блискучого новатора-експериментатора – постійно залишається в центрі уваги як дослідників, так і виконавців-практиків, які черпають у ній ідеї для натхнення й власних мистецьких пошуків.

Останні дослідження та публікації. Не зважаючи на багатоманітність творчих спрямувань З. Штокалка, найбільше публікацій присвячені його діяльності як бандуриста. Першість тут належить його учневі А. Горняткевичу (Едмонтон, Канада), який разом із Л. Майстренком [26] упорядкував звуковий архів митця, оцифрував його для майбутніх дослідників, активно популяризував творчість митця [4-6; 38]. А. Горняткевич також розшифрував і відредагував рукописи З. Штокалка, підготував до друку його навчальний «Кобзарський підручник» [34; 40] та нотно-репертуарну збірку «Кобза» [35]. Аудіоспадщину митця досліджував С. Максимюк [27–29]. Різноманітні аспекти музичної спадщини Штокалка (звукозаписи, методичні напрацювання, репертуар, мистецькі погляди) неодноразово ставали предметом розгляду авторки статті [12-15; 39], у т. ч. й у монографії [16]. Окремі питання здобутків митця розглядалися О. Ваврик [2; 10], С. Вишневською [3], І. Дружгою [9], Л. Дудою [11], В. Мішаловим [30; 31], А. Іванишем і В. Єсіпком [23]. Комплексний аналіз життєпису й музичної творчості З. Штокалка представлений у публікаціях М. Євгенєвої [19–22].

Різностильова літературна спадщина З. Штокалка, який творив під псевдонімом З. Бережан [1; 36–37], також знайшла висвітлення в науковій літературі: роботах І. Костецького [25], С. Павличко [32] та ін. Проте, найменш дослідженою є площина взаємодії різних сфер діяльності митця, а також засад традицій і новаторства, що й визначає актуальність статті.

Мета дослідження – аналіз синергії різних напрямів творчості З. Штокалка у синтезі української національної традиції та стильових інновацій часу.